

HAASTE-toimintamalli käyttöön!

(Etä)koulutus vanhemmille ja läheisille
Pia-Maria Ala-Kihniä
Järjestösuunnittelija, sosionomi (yamk)

Tervetuloa!

Koulutuksen tavoite:

Osallistuja saa vinkkejä ja ajatuksia haastavan käyttäytymisen vähentämiseen ja ennaltaehkäisyyn.

Aikataulu

Klo 12-12.15

Etäkoulutuksen käytännönasiat ja
esittäytyminen

Klo 12.15-13.15

Haastava käyttäytyminen – mitä se on?

Klo 13.15-13.30

Tauko

Klo 13.30-14.45

HAASTE-toimintamalli

Klo 14.45-15.00

Tauko

Klo 15.00-16.00

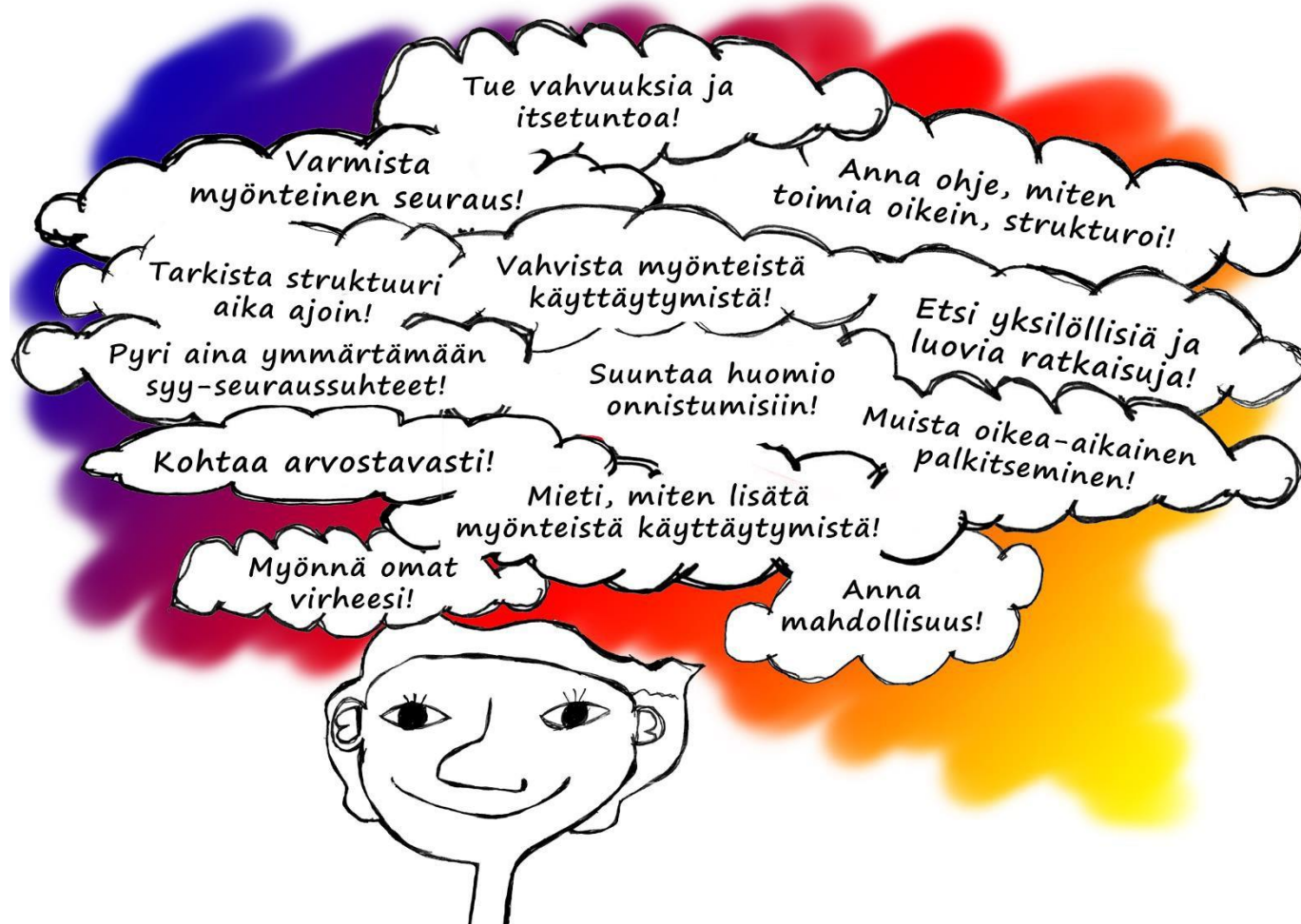
HAASTE-toimintamalli

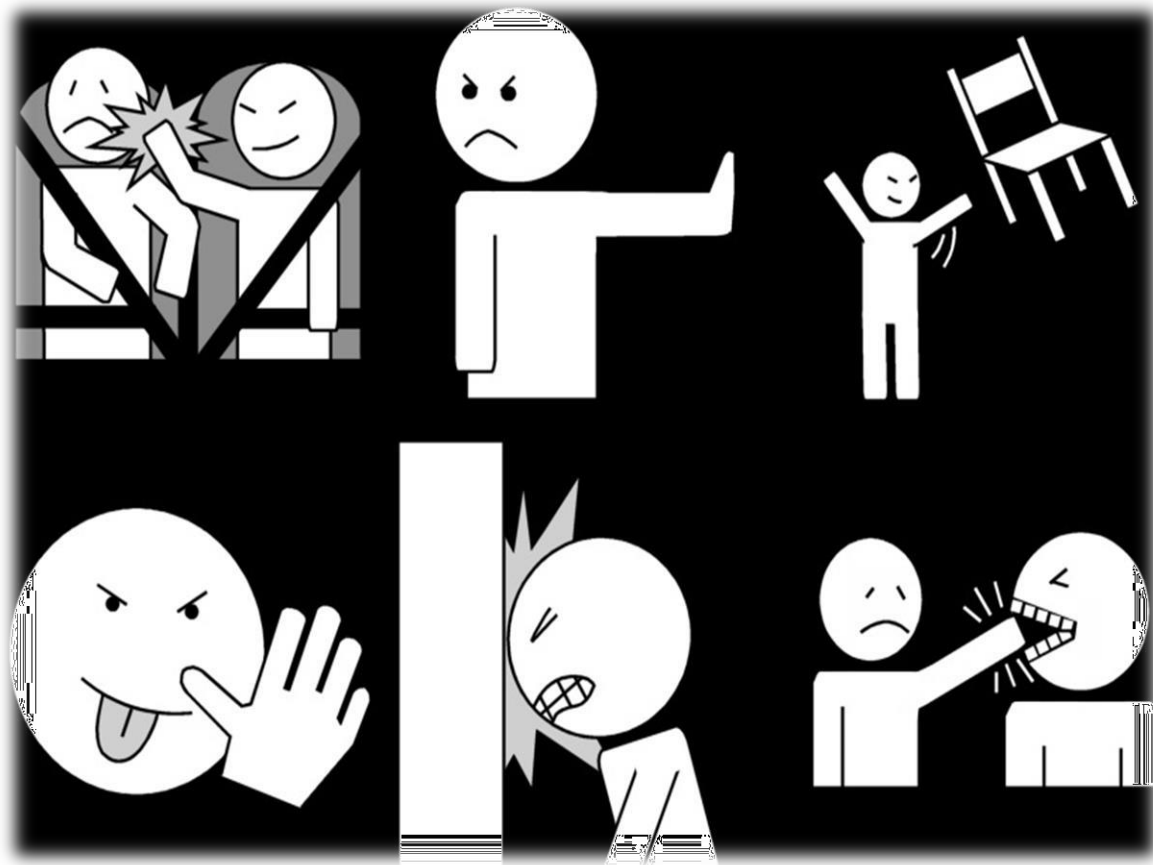

HAASTE-hanke

- Haastavan käyttäytymisen ennaltaehkäisy ja vähentäminen 2011-2014 (RAY-hanke)
- Organisaatiot
 - Autismisäätiö
 - Keskuspuiston ammattiopisto
 - Helsingin kehitysvammatuki 57 ry
 - Uudenmaan vammaispalvelusäätiö
 - Kolpeneen palvelukeskus
- www.autismiliitto.fi/haastemanuaali

Positiivinen lähestymistapa

Haastava käyttäytyminen

- Poikkeaa tilanteen tai ympäristön normeista
- Aiheuttaa konkreettista haittaa
 - henkilölle itselleen,
 - muille ihmisille tai
 - fyysiselle ympäristölle
- Haitta voi olla
 - fyysistä
 - psyykkistä
 - sosiaalista
 - Taloudellista
- Eettinen pohdinta

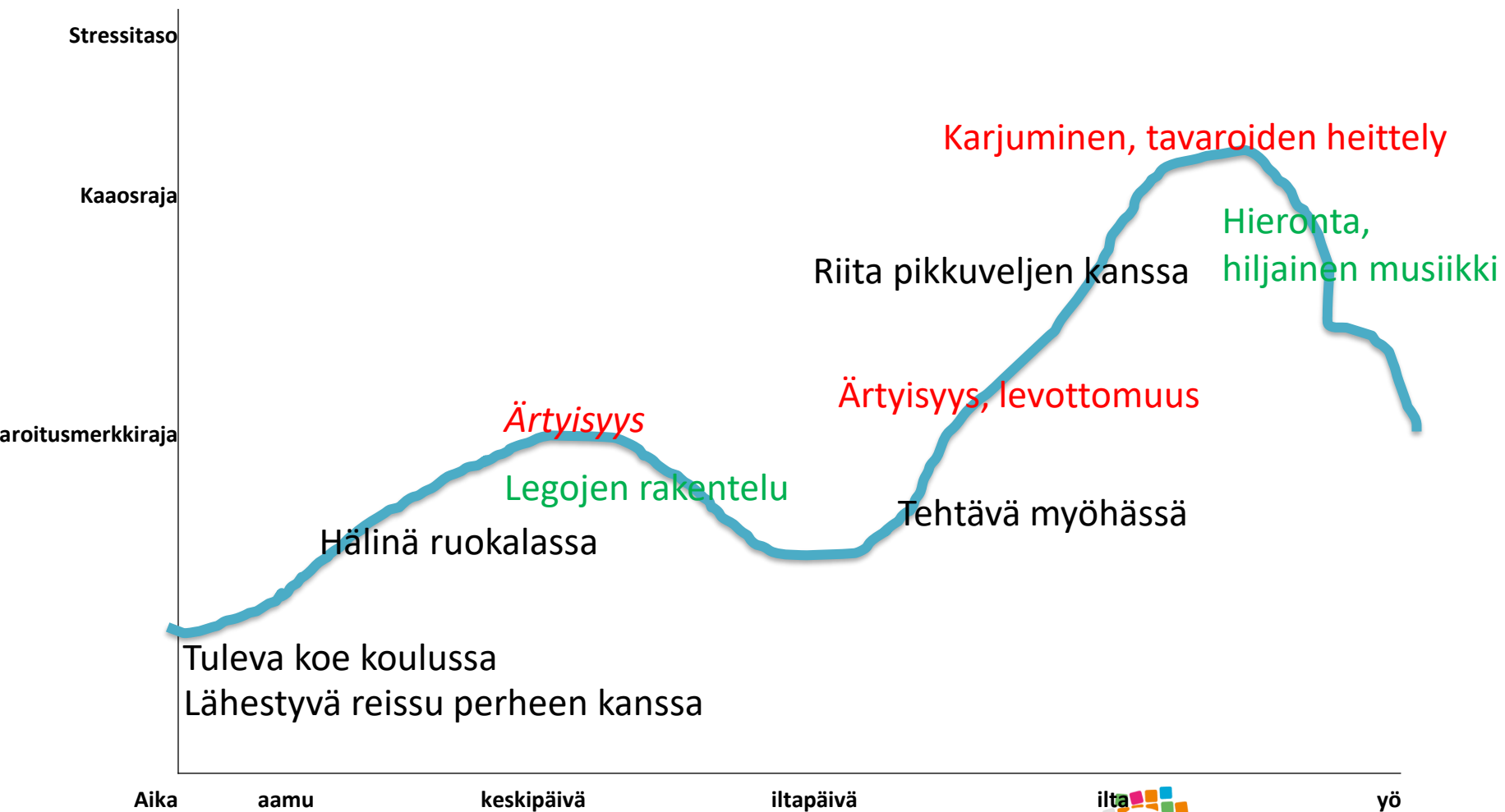
**JA SITTEEN MULLE SANOTAAN,
ETTÄ ÄLÄ KIUKUTTELE.**

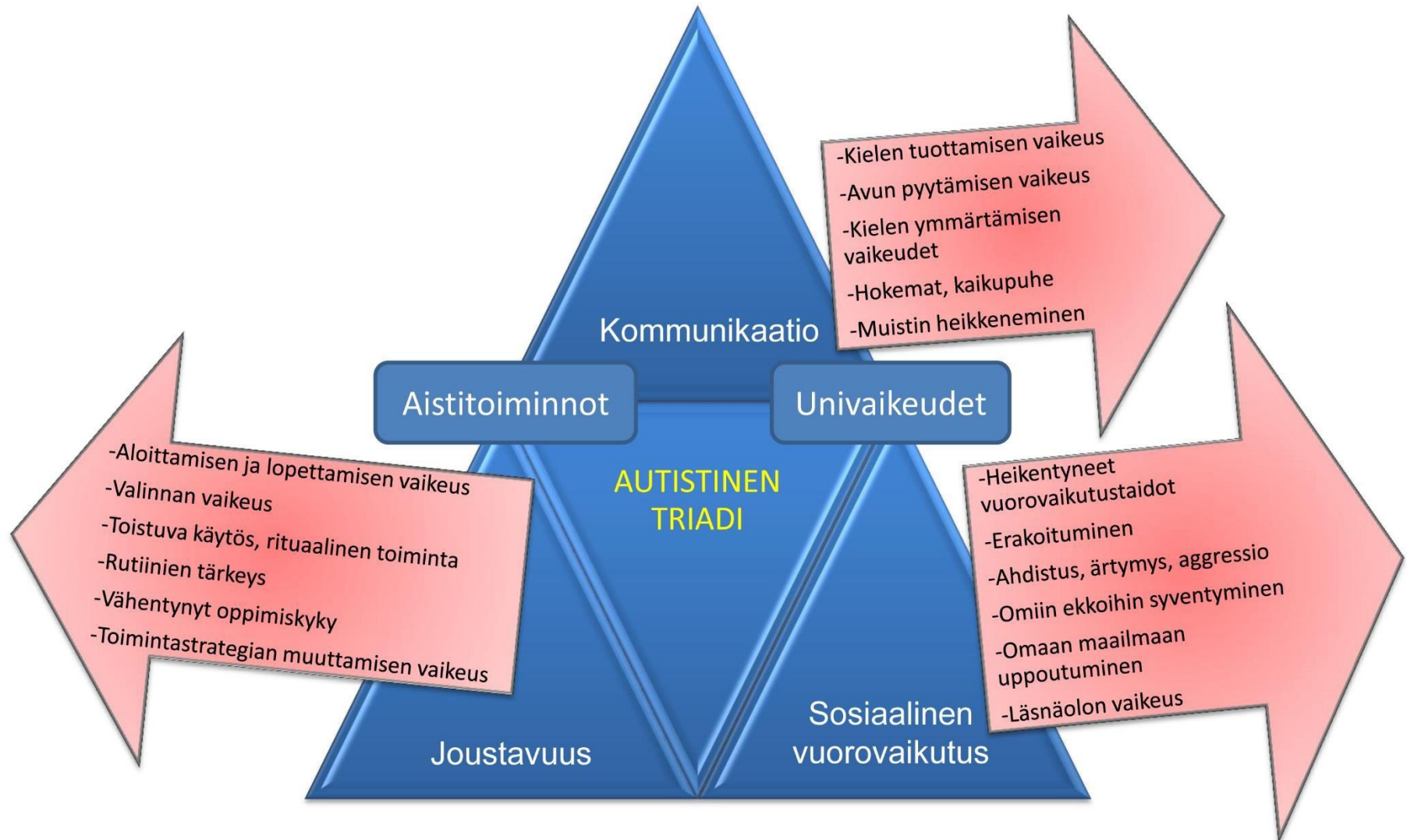
Stressitekijöitä

- Vaikeus hahmottaa kokonaisuuksia
- Toiminnanohjauksen vaikeudet
- Struktuurin puute
- Unihäiriöt
- Aistien ylikuormittuminen
- Päivittäisen elämän vaatimukset
- Teini-ikäisyys
- Yksinäisyys, vieraantuminen
- Kipu
- Suuret elämäntilanteet
- Konfliktit
- Kykenemättömyys tehdä itsensä ymmärretyksi
- Äkillinen melu
- Yllättävät muutokset
- Juhlat ja tapahtumat
- Rajoitukset

(Elvén 2010: No fighting, No biting, No screaming.)

Wingin autistinen triadi ja Elvénin stressin varoitusmerkit, Korventaival 2012

Stressin varoitusmerkit

Elvén (2010) jakaa stressin varoitusmerkit positiivisiin, negatiivisiin ja ”neutraaleihin” merkkeihin sen mukaan, mikä merkitys niillä on henkilön stressitasolle.

	merkitys/vaikutus stressiin	esimerkiksi	ympäristön vastuu
Positiiviset stressin varoitusmerkit	laskevat stressitasoa	mielenkiinnonkohteisiin syventyminen, lisääntynyt väsymys, kynsien pureminen	huomioitava
Negatiiviset stressin varoitusmerkit	nostavat stressitasoa	ärtymys, aggressiivisuus, unihäiriöt	puututtava
Ns. neutraalit stressin varoitusmerkit	eivät vaikuta stressitasoon	alentunut oppimiskyky	huomioitava (tilanne palautuu normaaliksi, kun stressitaso laskee)

Kun kaaosraja on ylittymässä...

Pysy rauhallisena

Säätele kontaktia

Anna tilaa

Ole turvallinen

Pyri rentouteen

Puhu vähän ja rauhallisesti

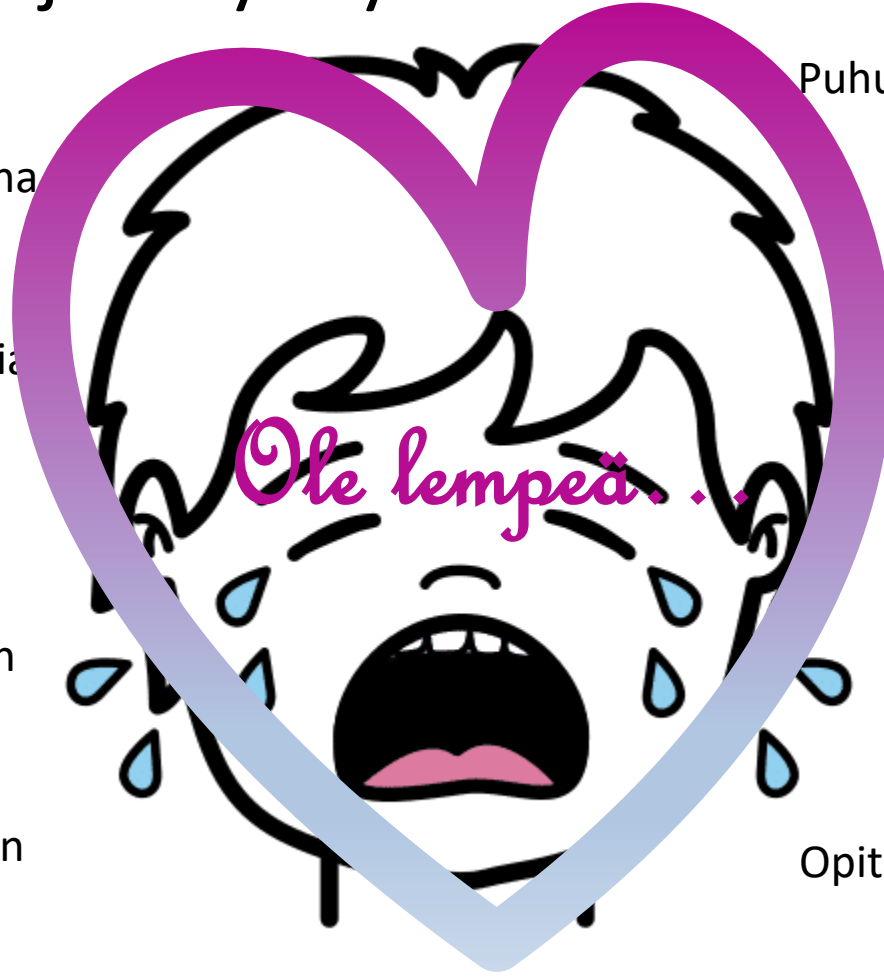
Kuuntele herkästi

Myönny, joustaa

Vaihda aikuista

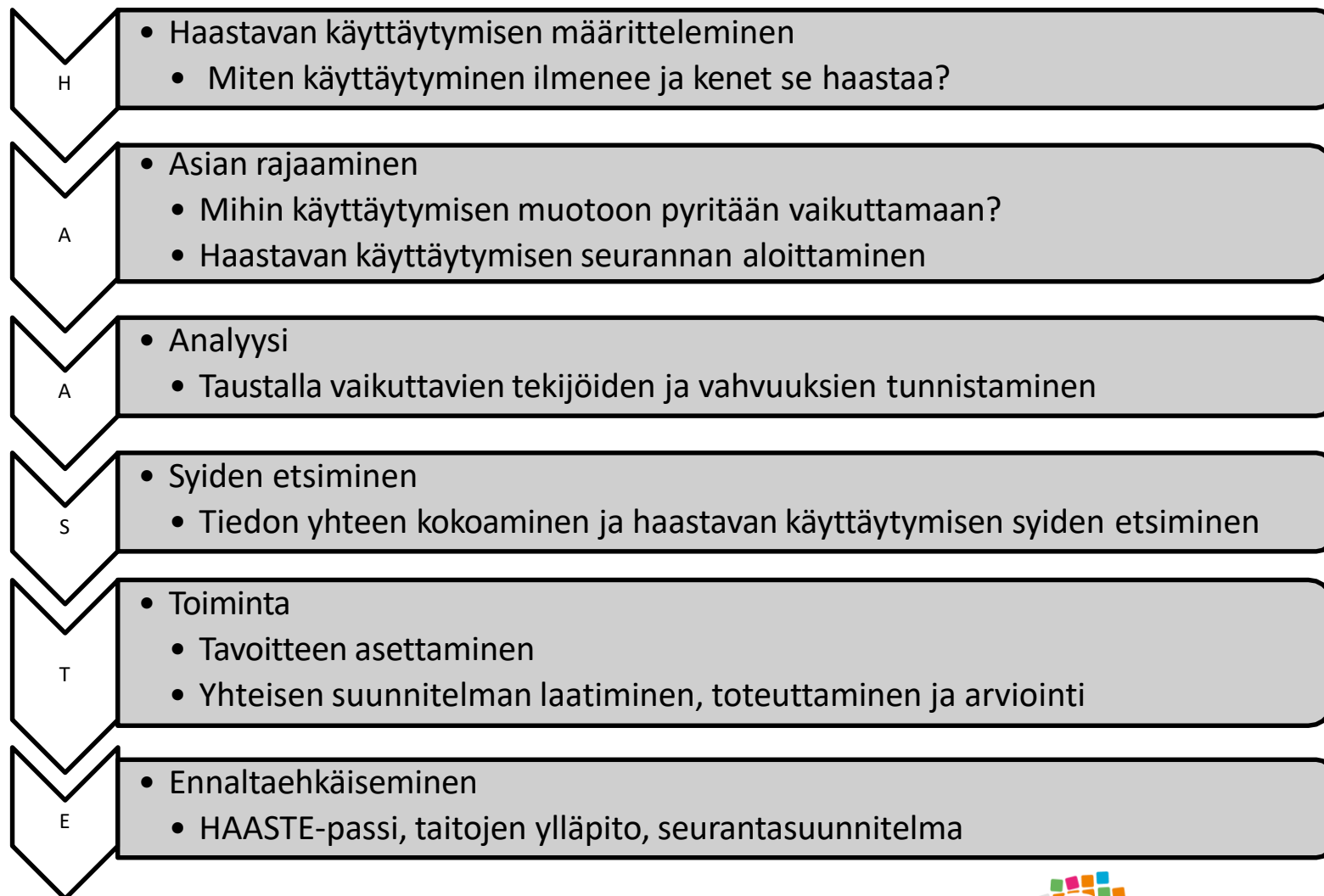
Odota

Opitaan vasta tilanteen jälkeen

Ole lempää...

Tie muutokseen: HAASTE -prosessi

H = Haastavan käyttäytymisen määritteleminen

- Vaiheen tarkoituksena on löytää yhteinen näkemys haastavasta käyttäytymisestä
 - Miten haastava käyttäytyminen ilmenee tämän henkilön kohdalla?
 - Miten haastava käyttäytyminen koetaan eri ympäristöissä?
 - Mikä on haastavaa käyttäytymistä ja mikä vain ei-toivottua käyttäytymistä?

A = Asian rajaaminen

- Vaiheen tarkoituksena on valita yksi käyttäytymisen muoto (se eniten haittaa aiheuttava) työskentelyn kohteeksi.
- Kehävaikutus: vaikuttamalla yhteen käyttäytymisen muotoon, haastava käyttäytyminen vähenee tavallisesti myös muilla osa-alueilla.
- Viimeistään tässä vaiheessa aloitetaan haastavan käyttäytymisen seuranta.

HAASTE-seuranta Haastavan käyttäytymisen tilateiden seuranta

Asiakas _____ Seurattava käyttäytymisen muoto _____

pvm	vkonpvä	klo	tilanne ennen käyttäytymistä	käyttäytymisen seuraus asiakkaalle	kirjaaja

AUTISMILIITTO

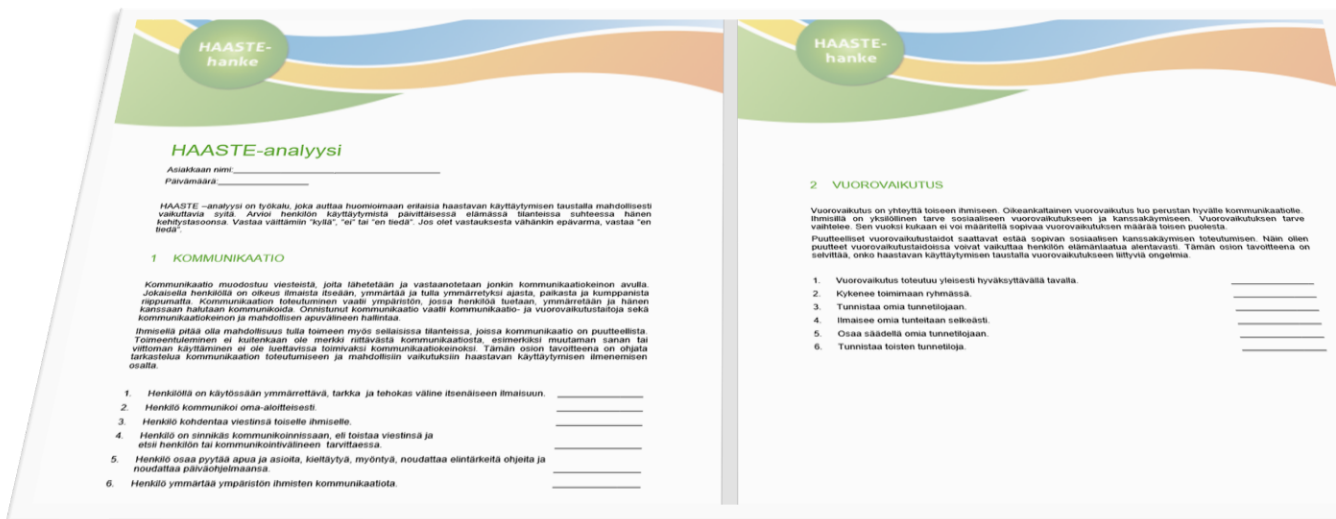
A = Analyysi

- Vaiheen tarkoituksena on tunnistaa valitun haastavan käyttäytymisen taustalla vaikuttavia tekijöitä
- Mitä ovat henkilön vahvuudet ja miten ne voisivat auttaa haastavan käyttäytymisen vähentämisessä?
- Taustalla vaikuttavien tekijöiden tunnistamisen apuna voidaan käyttää erilaisia arviointi- ja analysointivälineitä, esimerkiksi:
 - Henkilöltä itseltään ja ympäristön ihmisiltä saatava tieto
 - Ammattilaisten tekemät arvioinnit
 - Lääkäri, psykologi, toimintaterapeutti, fysioterapeutti, puheterapeutti, opettaja, muut erityisasiantuntijat
 - HAASTE –analyysi: erityiset tuen tarpeet, ympäristön valmius vastata tarpeisiin

HAASTE-analyysi

- Tarkoituksena on huomioida erityiset tuen tarpeet sekä ympäristön valmius vastata tarpeisiin.
- Kyseessä ei ole arviointiväline, vaan ajatusta ja huomiota ohjaava työkalu.
- Aina, jos lomakkeen täyttäjä on epävarma vastauksesta, on asiaan syytä kiinnittää huomiota.

The image shows two pages of the HAASTE-analyysi form. The left page is titled 'HAASTE-analyysi' and includes a section for '1 KOMMUNIKAATIO'. The right page is titled '2 VUOROVAIKUTUS'. Both pages have a header with the text 'HAASTE-hanke' and a decorative wavy line. The form is designed to be filled out by a client or caregiver, with sections for personal information, communication needs, and social interaction needs. The right page includes a list of six points related to social interaction, each followed by a line for a response.

HAASTE-hanke

HAASTE-analyysi

Asiakkaan nimi: _____
Päivämäärä: _____

HAASTE -analyysi on työkalu, joka auttaa huomioimaan erilaisia haastavien käyttäytymisen taustalla mahdollisesti vaikuttavista syistä. Arvioi henkilön käyttäytymistä päivittäisessä elämässä tilanteissa suhteessa hänen kehitystasoonsa. Vastaa valitsemalla "kyllä", "ei" tai "en tiedä". Jos olet vastauksesta vähänkin epävarma, vastaa "en tiedä".

1 KOMMUNIKAATIO

Kommunikaatio muodostuu viesteistä, joita lähetetään ja vastaanotetaan jonkin kommunikaatiokeinon avulla. Jokaisella henkilöllä on oikeus ilmaista itseään, ymmärtää ja tulla ymmärretyksi ajasta, paikasta ja kumppanista riippumatta. Kommunikaation toteutuminen vaatii ympäristön, jossa henkilöä tuetaan, ymmärretään ja hänen kanssaan halutaan kommunikoida. Oministunut kommunikaatio vaatii kommunikaatio- ja vuorovaikutustaitoja sekä kommunikaatiokeinon ja mahdollisen apuvälineen hallintaa.

Ihmisellä pitää olla mahdollisuus tulla toimeen myös sellaisissa tilanteissa, joissa kommunikaatio on puutteellista. Toimeentuleminen ei kuitenkaan ole merkki riittävstä kommunikaatiosta, esimerkiksi muuttaman sanan tai viittomien käyttäminen ei ole luotettava toimivaksi kommunikaatiokeinoksi. Tämän osion tavoitteena on ohjata tarkastelua kommunikaation toteutumiseen ja mahdollisiin vaikutuksiin haastavan käyttäytymisen ilmenemisen osalta.

1. Henkilöllä on käytössään ymmärrettävä, tarkka ja tehokas väline itsenäiseen ilmaisuun. _____
2. Henkilö kommunikoi oma-aloitteisesti. _____
3. Henkilö kohdentaa viestinsä toiselle ihmiselle. _____
4. Henkilö on sinnekäs kommunikoinnissaan, eli toistaa viestinsä ja elää henkilön tai kommunikointivälineen tarpeissaan. _____
5. Henkilö osaa pyytää apua ja asioita, kieltäytyä, myöntyä, noudattaa elintärkeitä ohjeita ja noudattaa päiväohjelmaansa. _____
6. Henkilö ymmärtää ympäristön ihmisten kommunikaatiota. _____

2 VUOROVAIKUTUS

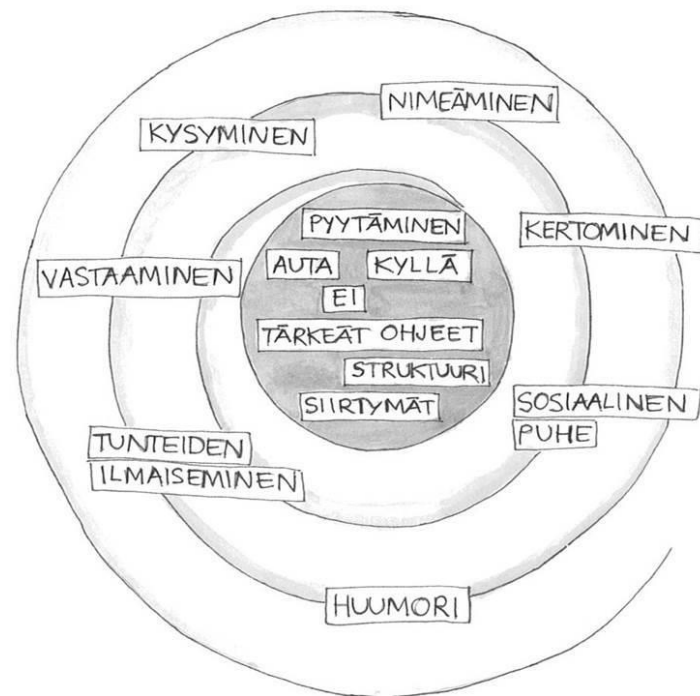
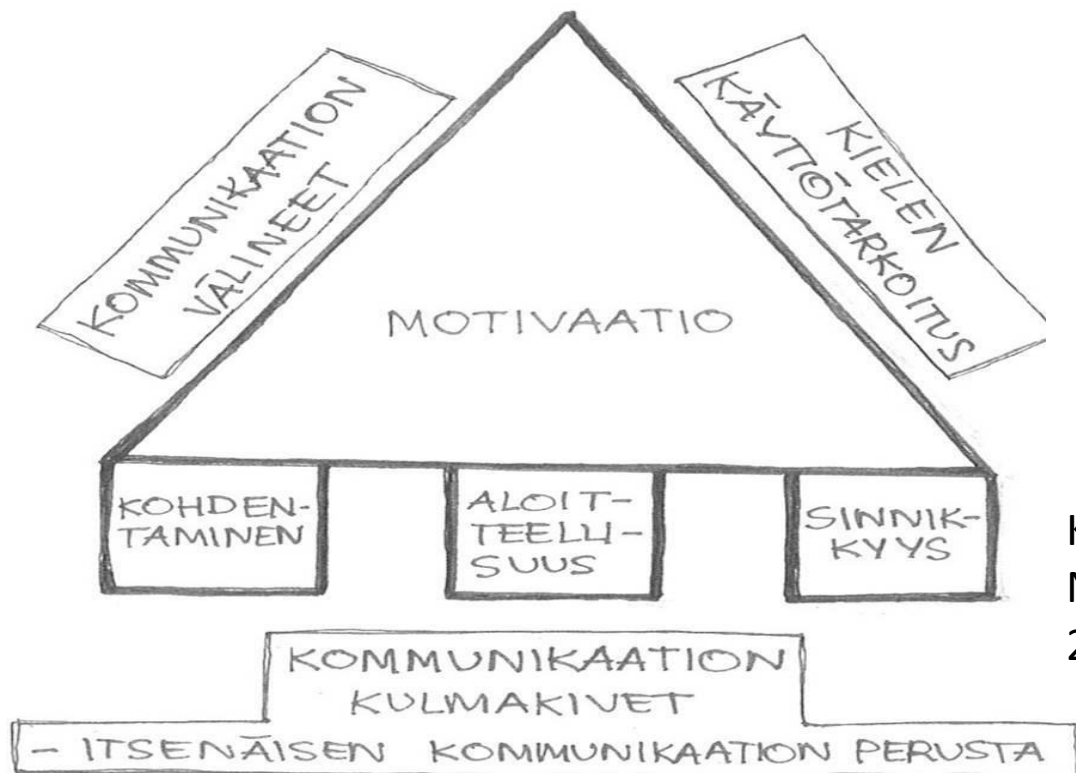
Vuorovaikutus on yhteyttä toiseen ihmiseen. Oikeankaltainen vuorovaikutus tuo perustan hyvälle kommunikaatiolle. Ihmisellä on yksilöllinen tarve sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja kanssakäymiseen. Vuorovaikutuksen tarve vaihtelee. Sen voimakkuus ei voi määritellä sopivaa vuorovaikutuksen määrää toisen puolelta.

Puutteelliset vuorovaikutustaidot saattavat estää sopivan sosiaalisen kanssakäymisen toteutumisen. Näin ollen puutteet vuorovaikutustaidoissa voivat vaikuttaa henkilön elämäntilaisuutta alentavasti. Tämän osion tavoitteena on selvittää, onko haastavan käyttäytymisen taustalla vuorovaikutukseen liittyviä ongelmia.

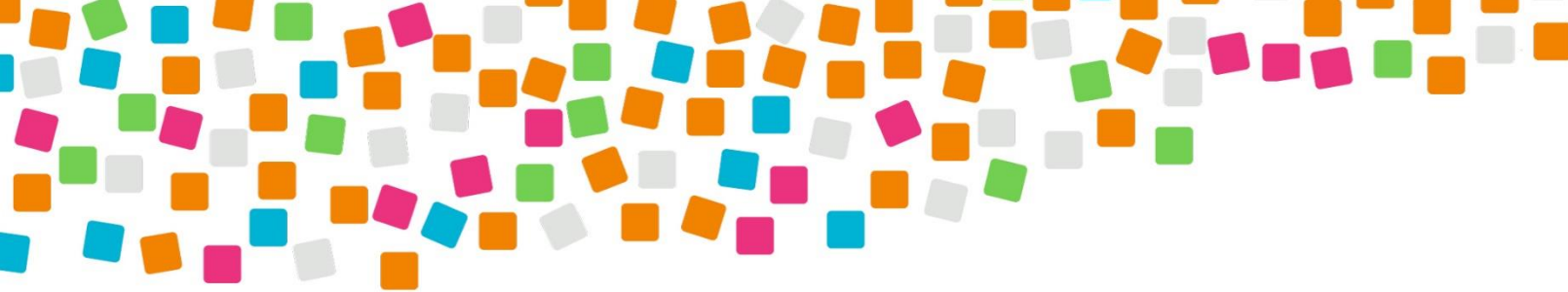
1. Vuorovaikutus toteutuu yleisesti hyväksyttävällä tavalla. _____
2. Kykenee toimimaan ryhmässä. _____
3. Tunnistaa omia tunnetilojaan. _____
4. Ilmaisee omia tunteitaan selkeästi. _____
5. Osaa säädellä omia tunnetilojaan. _____
6. Tunnistaa toisten tunnetiloja. _____

Kommunikaatio

- Oikeus ilmaista itseään, tulla ymmärretyksi ja ymmärtää muita; ajasta, paikasta ja kumppanista riippumatta

Kuvat:
Nivarpää-Hukki, Tanskanen, Tarpila
2012

1. Henkilöllä on käytössään ymmärrettävä, tarkka ja tehokas väline itsenäiseen ilmaisuun.
2. Henkilö kommunikoi oma-aloitteisesti.
3. Henkilö kohdentaa viestinsä toiselle ihmiselle.
4. Henkilö on sinnikäs kommunikoinnissaan, eli toistaa viestinsä ja etsii henkilön tai kommunikointivälineen tarvittaessa.
5. Henkilö osaa pyytää apua ja asioita, kieltäytyä, myöntyä, noudattaa elintärkeitä ohjeita ja noudattaa päiväohjelmaansa.
6. Henkilö ymmärtää ympäristön ihmisten kommunikaatiota.

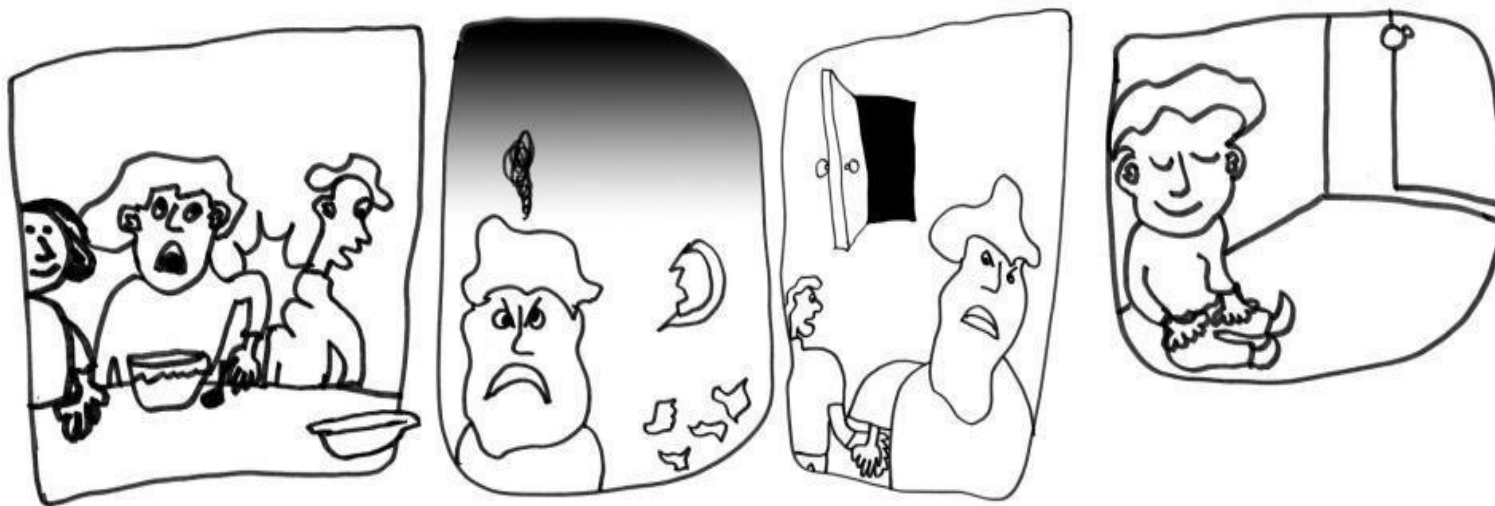
A = Analyysi

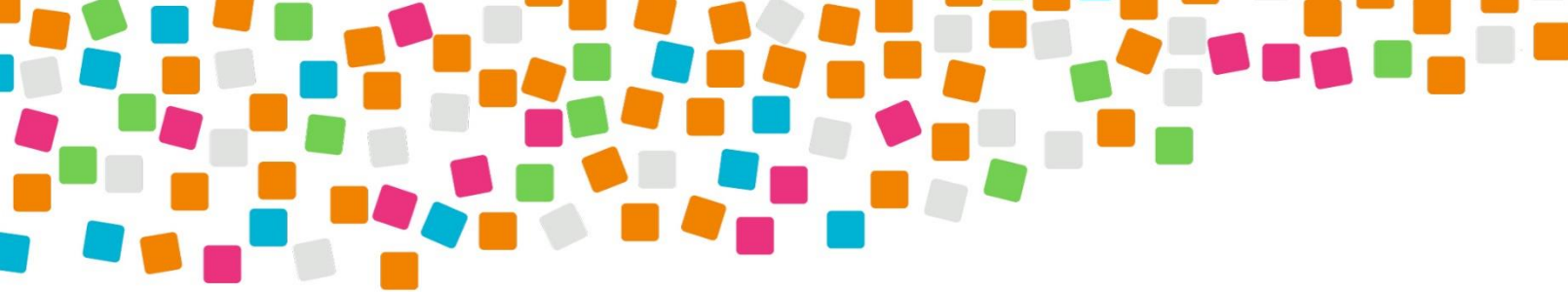
- Vaiheen tarkoituksena on tunnistaa valitun haastavan käyttäytymisen taustalla vaikuttavia tekijöitä
- Mitä ovat henkilön vahvuudet ja miten ne voisivat auttaa haastavan käyttäytymisen vähentämisessä?
- Taustalla vaikuttavien tekijöiden tunnistamisen apuna voidaan käyttää erilaisia arviointi- ja analysointivälineitä, esimerkiksi:
 - Henkilöltä itseltään ja ympäristön ihmisiltä saatava tieto
 - Ammattilaisten tekemät arvioinnit
 - Lääkäri, psykologi, toimintaterapeutti, fysioterapeutti, puheterapeutti, opettaja, muut erityisasiantuntijat
 - HAASTE –analyysi: erityiset tuen tarpeet, ympäristön valmius vastata tarpeisiin

Vuorovaikutus

- Yksilöllinen tarve vuorovaikutukseen
- Yksilöllinen tapa olla vuorovaikutuksessa
- Riittävät vuorovaikutustaidot

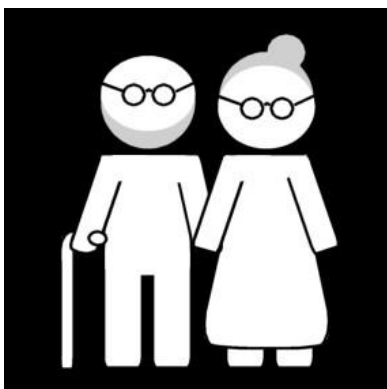
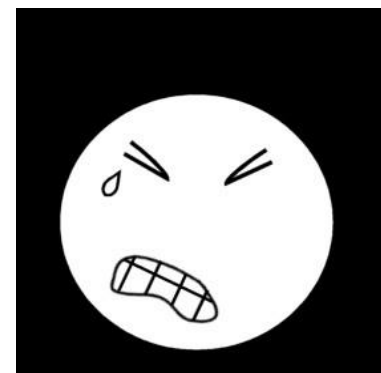

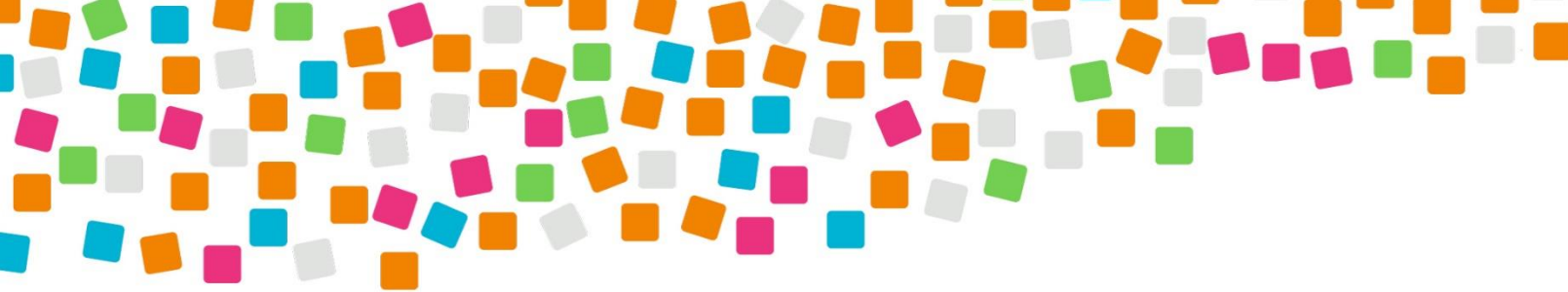
1. Vuorovaikutus toteutuu yleisesti hyväksyttävällä tavalla.
2. Kykenee toimimaan ryhmässä.
3. Tunnistaa omia tunnetilojaan.
4. Ilmaisee omia tunteitaan selkeästi.
5. Osaa säädellä omia tunnetilojaan.
6. Tunnistaa toisten tunnetiloja.

Fyysinen hyvinvointi

Riittävä uni, kivuttomuus, sopivat
lääkkeet, oikeat apuvälineet, sopiva
ravinto...

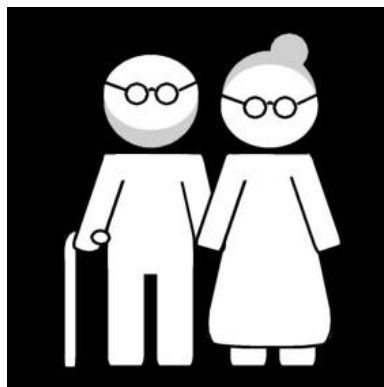
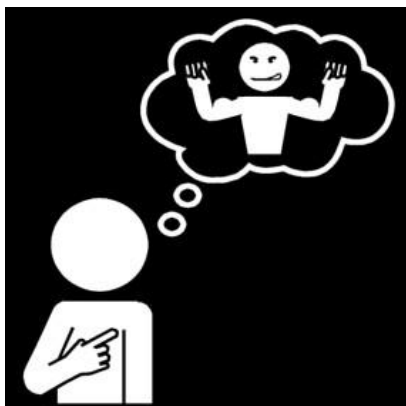
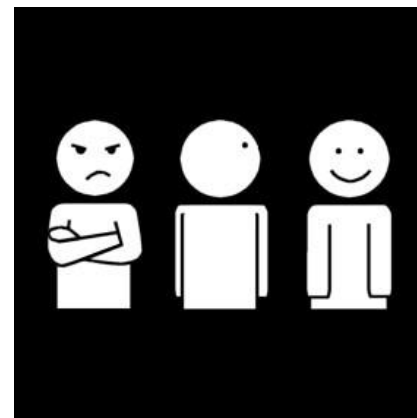

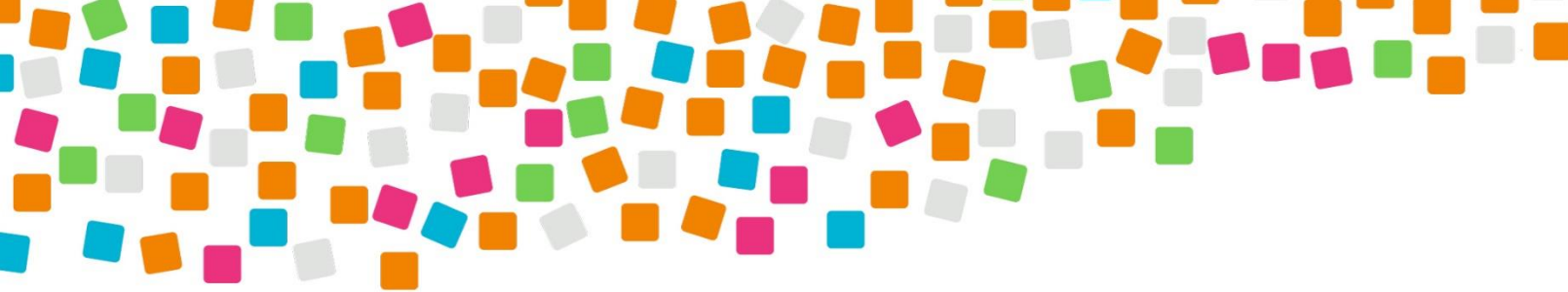
1. Liikkuu riittävästi päivän aikana.
2. Motoriset taidot ovat riittävät päivittäisten toimintojen toteuttamiseen.
3. Unen määrä on sopiva (ei liian vähäinen tai runsas).
4. Perusterveys on tutkittu.
5. Fyysinen syy haastavaan käyttäytymiseen on poissuljettu.
6. Osaa tunnistaa oman fyysisen vointinsa, esimerkiksi kivun.
7. Osaa ilmaista oman fyysisen vointinsa.
8. Vamman tai sairauden takia hankitut apuvälineet ovat asianmukaisia.

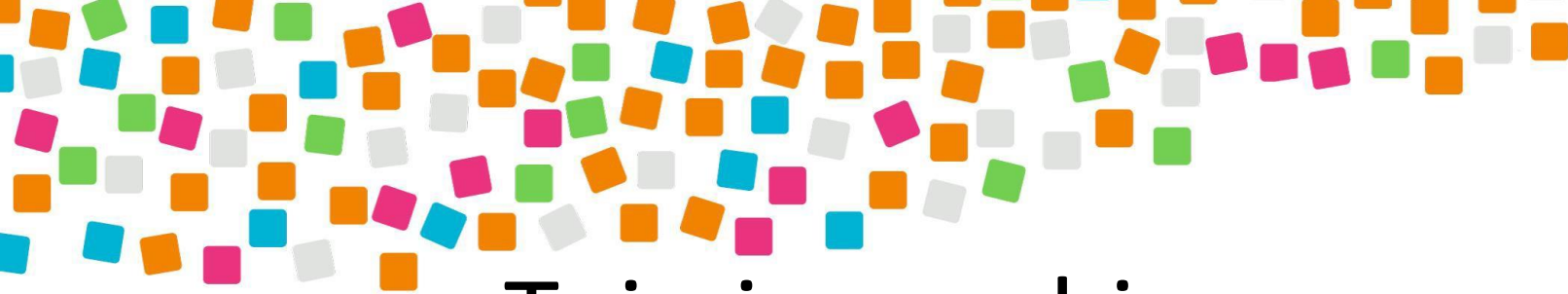
Psyykkinen hyvinvointi

- Itsetunto, yksilöllisyys, kokemus itsestä
- Unirytmi, mieliala, tunteet, ruokahalu, stressi...

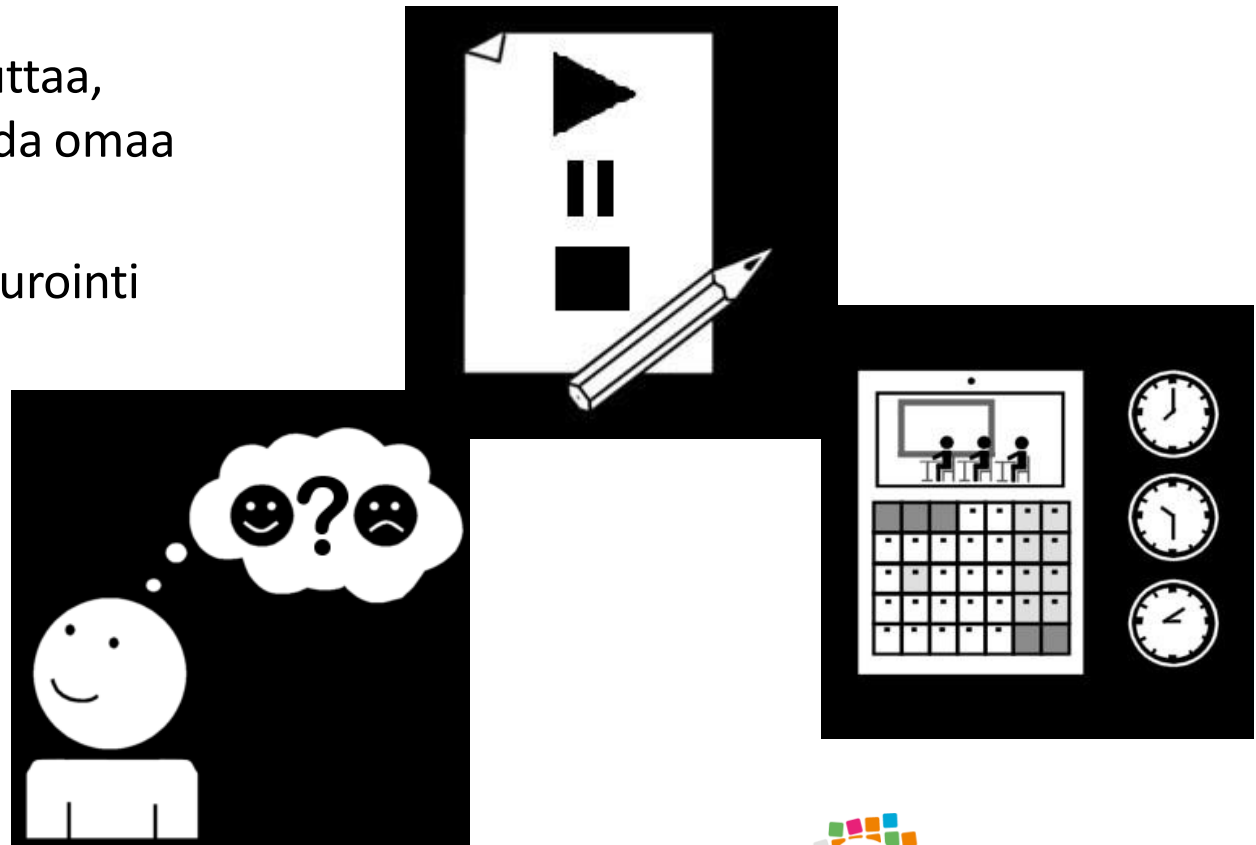

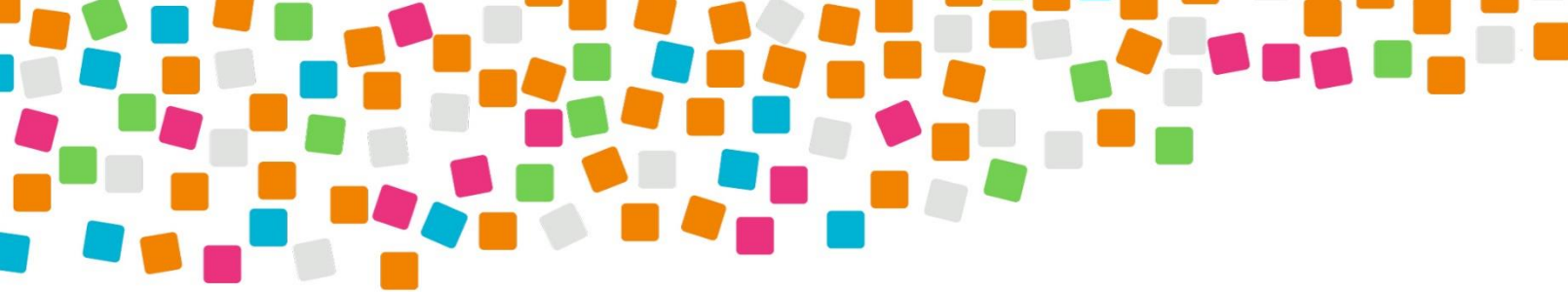
1. Päivittäinen mieliala on suhteellisen tasainen.
2. Vaikuttaa tyytyväiseltä elämäänsä.
3. Vireystila on useimmiten tilanteeseen sopiva.
4. Stressitasoon vaikuttavat tekijät on tunnistettu.
5. Stressin varoitusmerkit on tunnistettu.
6. Päihteiden käyttö on kohtuullista.

Toiminnanohjaus

- Suunnitella, toteuttaa, muuttaa ja arvioida omaa toimintaansa
- Ennakointi, strukturointi
- Arjen hallinta

1. Noudattaa aikatauluja (mm. vrk-rytmi).
2. Noudattaa ohjeita.
3. Osaa suunnitella toimintaansa.
4. Ymmärtää toiminnan tarkoituksen.
5. Kohdistaa tarkkaavaisuutensa oikeaan asiaan.
6. Muuttaa toimintastrategiaansa tarvittaessa.

Aistit

Kehon ulkopuolelta tulevista asioista kertovat aistit

NÄKÖAISTI

ANTAA TIETOA...
ympäristöstä ja auttaa
hahmottamaan sitä

KUULOAISTI

ANTAA TIETOA...
äänistä ja niiden
ominaisuuksista

HAJUAISTI

ANTAA TIETOA...
hajuista ja niiden
ominaisuuksista

MAKUAISTI

ANTAA TIETOA...
mauista ja niiden
ominaisuuksista

TUNTOAISTI

ANTAA TIETOA...
ympäristöstä ja sen
ominaisuuksista

Kehon asennosta ja liikkeistä kertovat aistit

VESTIBULAARINEN,
ELI TASAPAINOAISTI

ANTAA TIETOA...
kehomme sijainnista tilassa
sekä ympäristön liikkumisesta

PROPRIOSEPTIIVINEN,
ELI ASENTOTUNTOAISTI

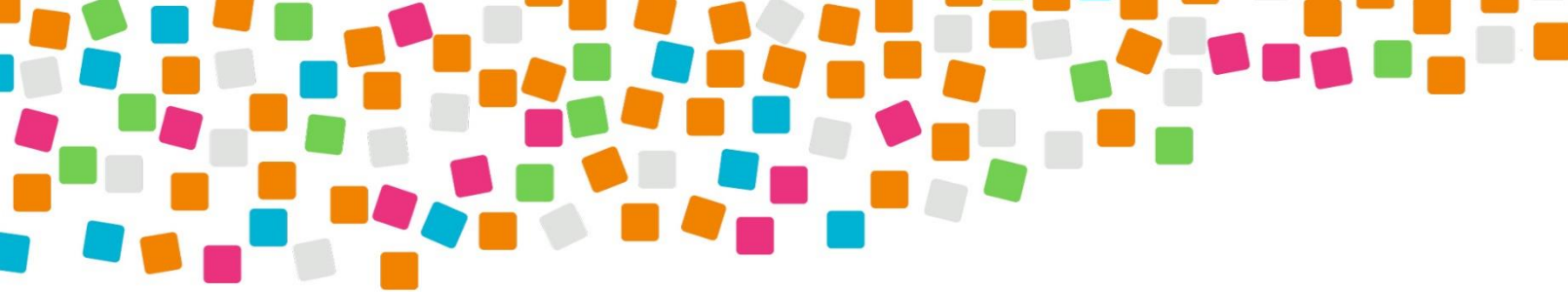
ANTAA TIETOA...
kehomme osien asennoista
ja liikkeistä

Kehon sisäisistä tapahtumista kertova aisti

VISKERAALINEN AISTI

ANTAA TIETOA...
aivoille ja aivorungolle
terveyden ylläpitämisen
mahdollistamiseksi

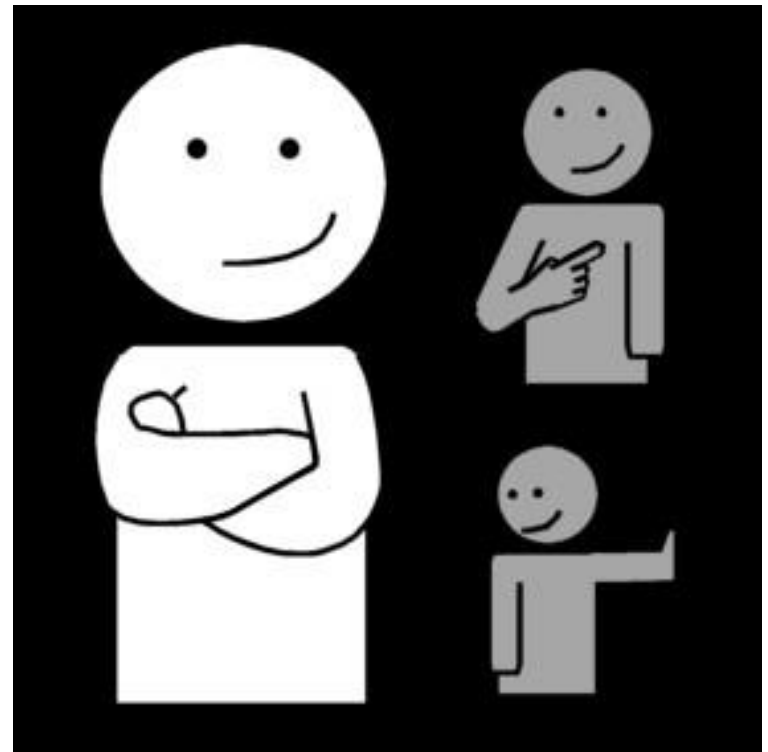

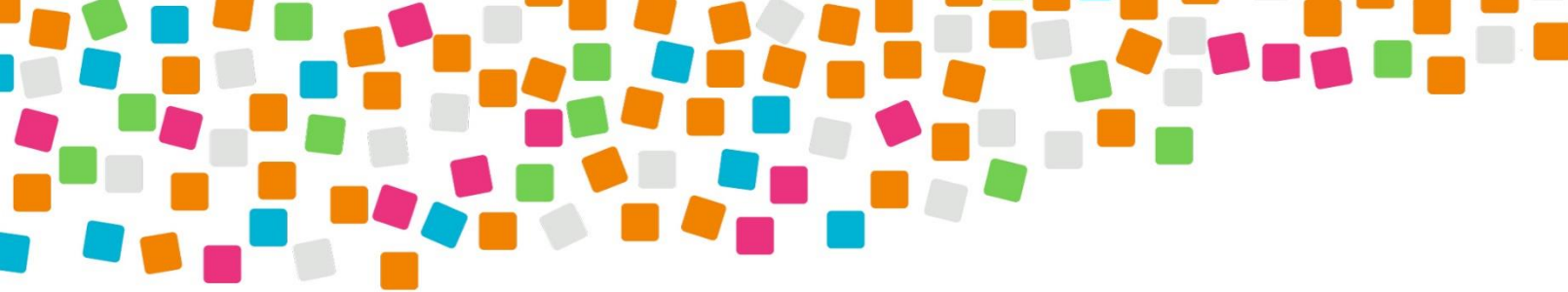
1. Suhtautuu/reagoi poikkeavasti liikkeen tunteeseen, esimerkiksi liukuportaat, hissi, auto.
2. Tasapainoastin toiminta on epävarmaa.
3. Suhtautuu/reagoi poikkeavasti joihinkin tuntoaistimuksiin.
4. Hakee voimakkaita tuntoaistimuksia.
5. Suhtautuu/reagoi poikkeavasti joihinkin makuihin.
6. Syö muutakin kuin syötäväksi tarkoitettua.
7. Suhtautuu/reagoi poikkeavasti joihinkin ääniin, esimerkiksi peittää korvansa.
8. Huomioi ääniä, joita muut eivät huomaa.
9. Pitää itse usein ääntä, esimerkiksi hymisee tai naksuttaa.
10. Suhtautuu/reagoi poikkeavasti joihinkin hajuihin, esimerkiksi peittää nenänsä, saa päänsärkyä tai haistelee aktiivisesti.
11. Huomioi hajuja, joita muut eivät huomaa.
12. Vaikeutta lihasvoiman säätämisessä tilanteeseen sopivaksi.
13. Suhtautuu/reagoi poikkeavasti joihinkin näköaistimuksiin (esimerkiksi siristää silmiään, tuijottaa kirkkaita valoja tai liikkuvia asioita).

Seksuaalisuus

- Riittävät tiedot ja taidot
- Oikeus seksuaalisuuteen
- Avoimuus

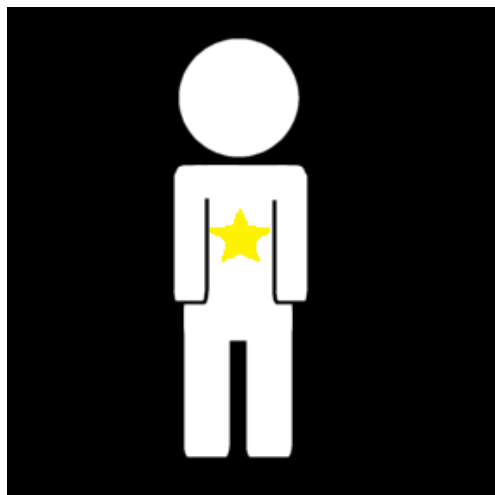

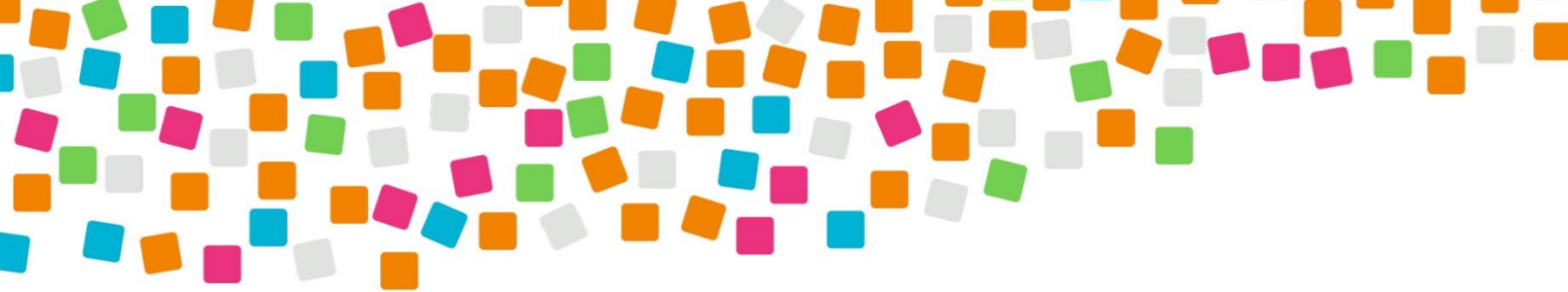
1. Henkilö kokee saaneensa luvan seksuaalisuudelleen.
2. Henkilöllä on riittävät seksuaaliterveyteen liittyvät tiedot.
3. Henkilöllä on riittävät taidot toteuttaa seksuaalisuuttaan.

Vamma- tai sairauskohtaiset rajoitteet

- Yksilölliset tuen tarpeet
- Vaikutukset fyysiseen ja kognitiiviseen toimintakykyyn
- Vamman tai sairauden ominaispiirteet

1. Henkilöllä on fyysiseen toimintakykyyn vaikuttava vamma tai sairaus.
2. Henkilöllä on kognitiiviseen toimintakykyyn vaikuttava vamma tai sairaus.

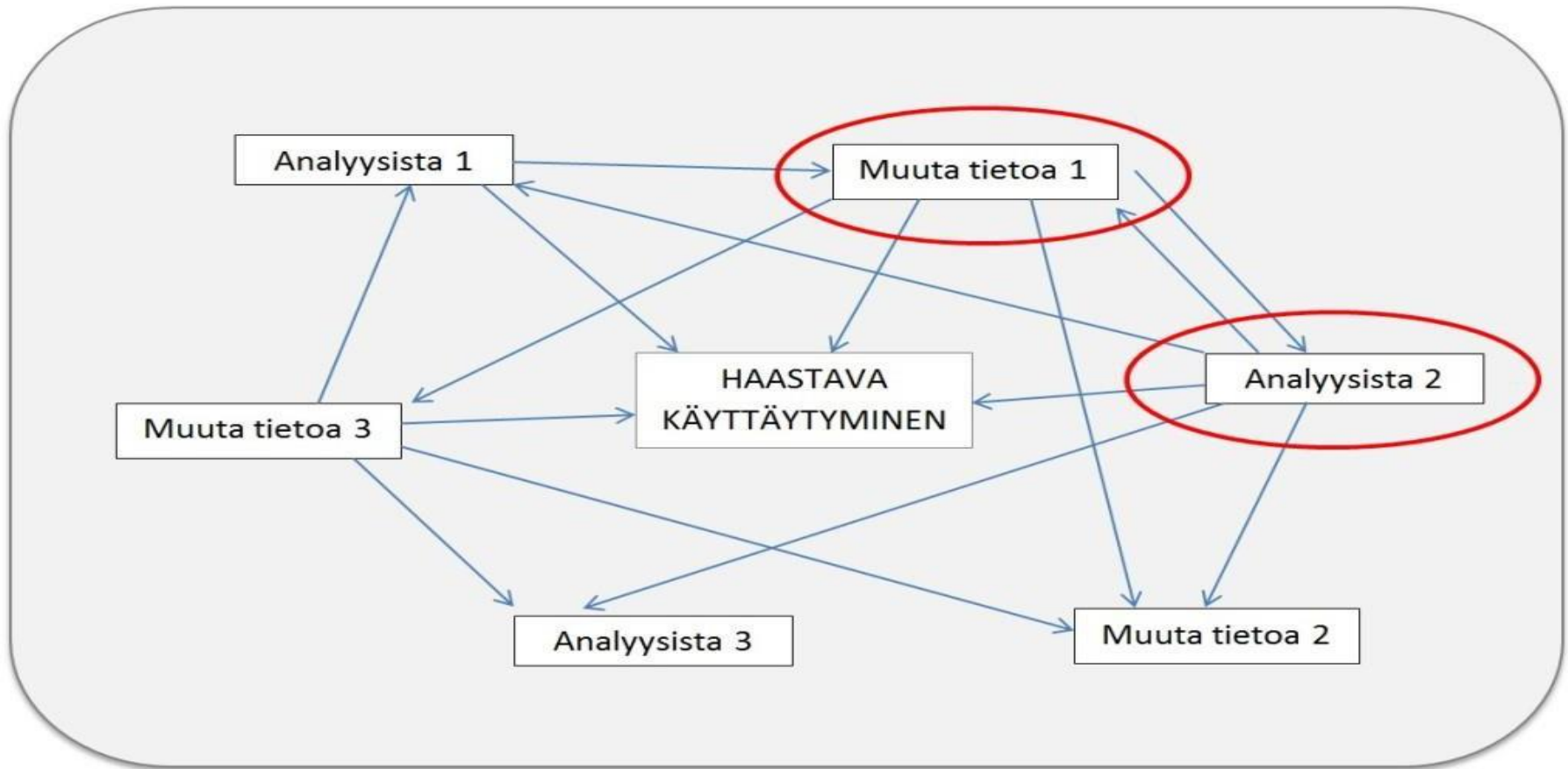
Analyysi

- Mitä vahvuuksia henkilöllä on?
- Mitä erityisiä mielenkiinnonkohteita tai hänelle tärkeitä asioita henkilöllä on?
- Mitkä arjen tilanteet sujuvat erityisen hyvin?

S = Syiden etsiminen

- Kootaan yhteen edellisissä vaiheissa saatua tietoa ja etsitään sen joukosta syitä haastavaan käyttäytymiseen
 - Arvioidaan taustalla vaikuttavien tekijöiden suhteita keskenään sekä sitä, mihin tekijöihin voidaan vaikuttaa
- Valitaan löydetyistä syistä keskeisimmät, näihin pyritään vaikuttamaan Toiminta-vaiheessa
- Stressitekijöiden ja stressin varoitusmerkkien tunnistaminen
- Haastavan käyttäytymisen seurannan purkaminen

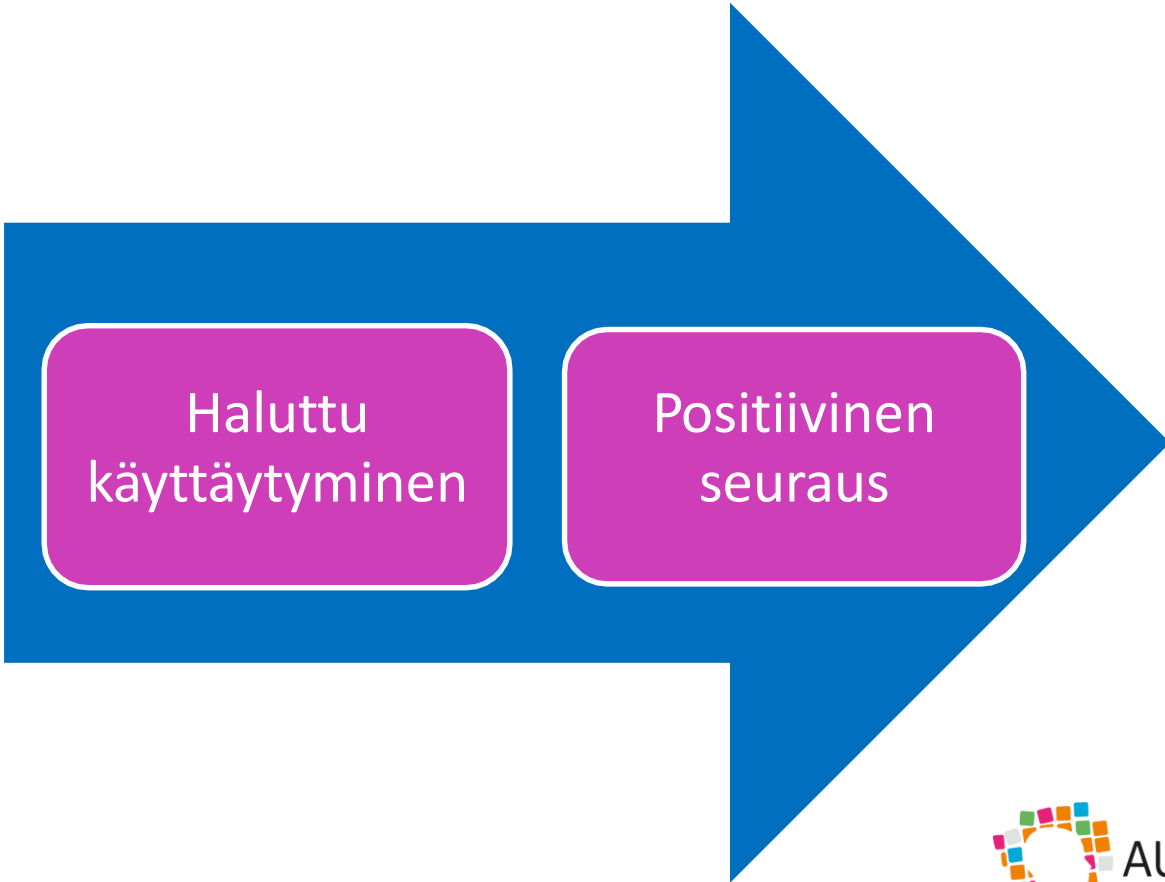
T = Toiminta

1. Tavoitteen
asettaminen
2. Suunnitelman
laatiminen
3. Toteuttaminen ja
seuranta
4. Arviointi

1. Tavoitteen asettaminen

Haluttu
käyttäytyminen

Positiivinen
seuraus

2. Suunnitelman laatiminen

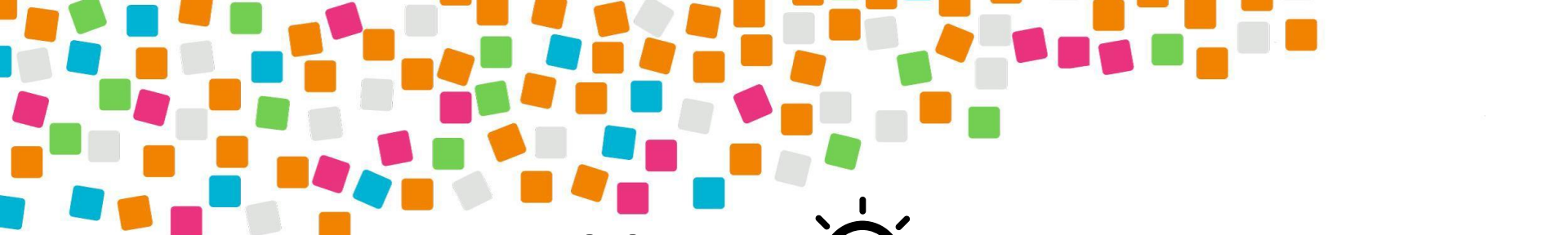

Vinkkejä 😊

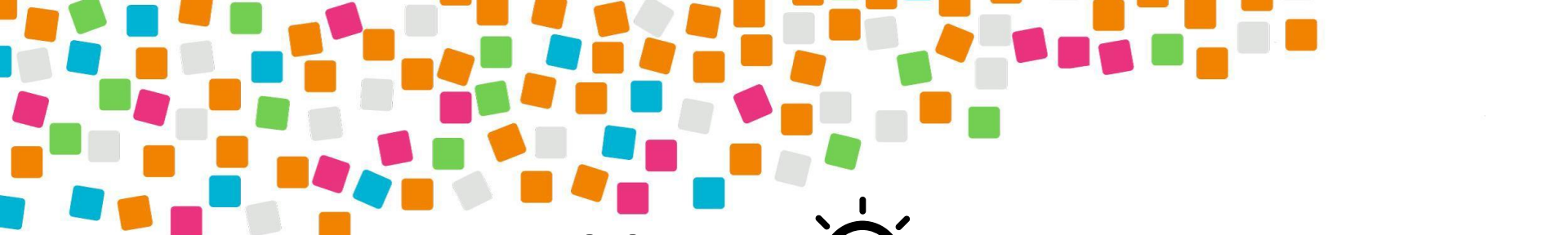
Kommunikaatio:

- Kommunikaation kolmio ja kulmakivet –kirja ja arviointi
- Monipuolisesti kommunikaatiovälineitä, myös puheen tueksi!
- Nopea piirroskuvakommunikointi
- Pikapiirtäminen
- Sarjakuvakeskustelu
- Sosiaaliset kuvatarinat
- PRT -menetelmä
- PECS -menetelmä
- Talking Mats "puhuva matto"
- Aakkostaulu
- Erilaiset kommunikoinnin laitteet

Vinkkejä

- Kommunikaatio:
 - Kommunikaation välineen, kivijalkojen ja ydintaitojen arviointi (Kommunikaation kolmio ja kulmakivet)
 - Tukivälineiden hyödyntäminen monipuolisesti
 - Esineet, kuvat, viittomat, lukeminen, kirjoittaminen
 - Nopea piirroskuvakommunikointi, pikapiirtäminen, sarjakuvakeskustelu, sosiaaliset kuvatarinat, Talking Mats keskustelumatto, erilaiset kommunikoinnin laitteet
 - PRT –menetelmä, PECS –menetelmä
- Toiminnanohjaus:
 - Ajan hahmottaminen: päiväohjelma, kellot, tiimalasit jne
 - Asiakokonaisuuksien ja syy-seuraussuhteiden hahmottaminen: sosiaaliset tarinat, tilan ja esineiden strukturointi, toimintojen pilkkominen ja strukturointi
 - Siirtymä ja muutostilanteiden tukeminen: strukturointi, sosiaalinen tarina, muutos-kortti, visualisointi
 - Selkeät ohjeet, palautteen harjoittelu

Vinkkejä

- Kommunikaatio:
 - Kommunikaation välineen, kivijalkojen ja ydintaitojen arviointi (Kommunikaation kolmio ja kulmakivet)
 - Tukivälineiden hyödyntäminen monipuolisesti
 - Esineet, kuvat, viittomat, lukeminen, kirjoittaminen
 - Nopea piirroskuvakommunikointi, pikapiirtäminen, sarjakuvakeskustelu, sosiaaliset kuvatarinat, Talking Mats keskustelumatto, erilaiset kommunikoinnin laitteet
 - PRT –menetelmä, PECS –menetelmä
- Toiminnanohjaus:
 - Ajan hahmottaminen: päiväohjelma, kellot, tiimalasit jne
 - Asiakokonaisuuksien ja syy-seuraussuhteiden hahmottaminen: sosiaaliset tarinat, tilan ja esineiden strukturointi, toimintojen pilkkominen ja strukturointi
 - Siirtymä ja muutostilanteiden tukeminen: strukturointi, sosiaalinen tarina, muutos-kortti, visualisointi
 - Selkeät ohjeet, palautteen harjoittelu

Vinkkejä

Tunnetaidot

Myötätunnon ja empatian kokemus on kaikkien tunneharjoitusten lähtökohta

Tunnetaitojen harjoittelu alkaa itsehavainnoinnista ja reflektoinnista. Itsetuntemuksen tietoinen kehittäminen merkitsee omien tunteiden tunnistamisen, nimeämisen, arvioinnin, erottelun ja säätelyn hallintaa.

Aktiivisen rentoutumisen harjoittelu

Tunnekirja, kiinnostuskirja ja keuhkirja

Päiväkirja

Kehoharjoitukset

Kuva: Sanna Ojanen

AUTISMILIITTO

Vinkkejä

- https://www.autismiliitto.fi/materiaalia/vinkkeja/vinkkeja_arkeen
- https://www.autismiliitto.fi/toimintaa_ja_tukea/neuvontapalvelu
- <https://www.autismiliitto.fi/materiaalia/linkkipankki>
- www.erityisvoimia.fi

3. Toteuttaminen ja seuranta, 4. Arviointi

3. Toteutetaan suunnitelmaa ja seurataan vaikutusta.

4. Arvioidaan, onko alussa määriteltyyn tavoitteeseen päästy.

- Jos vaikutusta ei ole saatu, tehdään uusi suunnitelma
- Jos vaikutusta on saatu, siirrytään Ennaltaehkäisy –vaiheeseen.

E = Ennaltaehkäisy

- Kootaan prosessin aikana kerätty tieto ja kokemukset yhteen.
- Tavoitteena tiedostaa ja huomioida ympäristössä ja arjessa haastavaan käyttäytymiseen johtavat tekijät.
- Haastavan käyttäytymisen ennaltaehkäisy mahdollistaa henkilön osallisuuden ja hyvinvoinnin.
 - Ympäristön aktiivinen rooli
 - Osaamisen siirtäminen
- Esimerkiksi HAASTE-passi

People who can behave, will!

Kirjallisuutta

- Aro Tuija, Siiskonen Tiina, Ahonen Timo (toim): *Ymmärsinkö oikein? Kielelliset vaikeudet nuoruusiässä*. PS-kustannus, Juva, 2007.
- Callesen Kirsten, Moller Nielsen Annette, Attwood Tony: KAH-kassi, Kognitiivis Affektiivinen Harjoittelu, Käsikirja.
- Elvén Bo Hejlskov: *No fighting, No biting, No screaming. How to Make Behaving Positively Possible for People with Autism and Other Developmental Disabilities*. Jessica Kingsley Publishers, London and Philadelphia, 2010.
- Emerson Erik, Einfeld Steward L.: *Challenging Behavior. Third Edition*. Cambridge University Press, Cambridge, 2011.
- Kerola Kyllikki, Kujanpää Sari, Timonen Tero: *Autismin kirjo ja kuntoutus*. PS-kustannus, Jyväskylä, 2009.

Kirjallisuutta

- Kerola Kyllikki, Sipilä Anna-Kaisa: *Haastava käyttäytyminen*. Tervaväylän koulu, Oulu, 2007.
- Lawson Wendy: *The passionate mind. How people with autism learn*. Jessica Kingley Publishers, Lontoo 2011.
- Nind Melanie, Hewett David: *Voimauttava vuorovaikutus – opas toimintatavan käyttöön*. Kehitysvammaliitto, Helsinki, 2011.
- Nivarpää-Hukki Emilia, Tanskanen Hannele, Tarpila Sanna: *Kommunikaation kolmio ja kulmakivet*. Erweko Oy, Helsinki, 2012.
- Walker Virginia L., Snell Martha E.: Effects of Augmentative and Alternative Communication on Challenging Behaviour: A Meta-Analysis. AAC – Augmentative and Alternative Communication, vuosikerta 29, numero 2, s. 117-131. International Society for Augmentative and Alternative Communication, 2013.

